

Зулeјха ги отвора очите

Наслов на оригиналот
Гузель Яхина
Зулейха ой̆крываей ѓлаза

© 2015 by Guzel Yakhina
Објавена во договор со ELKOST Intl. Literary Agency
Сите права се задржани.

© Антолог, Скопје, 2019
(македонско издание)

Ниту еден дел од оваа книга не смее да биде препечатуван, умножуван или објавуван во која било форма или на кој било начин во печатените и во електронските медиуми без посебна дозвола од издавачот.

Оваа книга е реализирана под покровителство
на Фондацијата Михаил Прохоров во склоп на
Програмата ТРАНСКРИП за поддршка на преводи од руската литература.

transcript

Зулејха ги отвора очите

Гузел Јахина

превод од руски
Игор Станојоски

Библиотека
Бранови
книга 250
Скопје, 2019
Главен уредник
Жарко Кујунџиски
Извршен уредник
Валентина Кујунџиска
Графичко уредување
Марко Трпески
Лектура
Александар Димитров

Издава
Антолог
ул. „Горѓи Пулевски“ бр. 29 лок. 1, Скопје
тел. / факс (02) 3201 007
contact@antolog.mk
Жиро сметка 300000003674784
„Комерцијална банка“ а.д. Скопје
ЕДБ 4080014541495

Печатница Графоден
ул. „Горно Лисиче“ 69, Скопје
Тираж 500

Printed in Republic of Macedonia

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“, Скопје

821.161.1.-31

ЯХИНА, Гузель

Зулејха ги отвора очите / Гузел Јахина ; превод од руски
Игор Станојоски. - Скопје : Антолог, 2019. - 432 стр. ; 20 см
(Библиотека Бранови ; кн. 250)

Превод на делото: Зулейха откриваает глаза / Гузель Яхина. -
Речник на татарски зборови и изрази: стр. 429-430

ISBN 978-608-243-372-1

COBISS.MK-ID 111850762

Библиотека
Бранови

~

Гузел Јахина
Зулејха ги отвора очите

Прв дел

МОКРА КОКОШКА

Еден ден

Зулејха ги отвора очите. Темно е како во подрум. Сонливо воздивнуваат гуските зад тенката завеса. Едномесечното ждребе шлапа со усните барајќи го мајчиното виме. Од зад прозорчето над надглавникот допира звукот на придушеното стенкање на јануарската снежна бура. Но од отворите не дува – благодарение на Муртаза, ги заштити прозорците од студот. Муртаза е добар домаќин. И добар маж. Тој бучно и сочно грчи на машката половина од собата. Спиј цврсто, пред разденување е најдлабокиот сон.

Време е. Алах семоќен, помогни да се исполни замисленото – никој нека не се разбуди.

Зулејха нечујно ја спушта на подот едната боса нога, па втората, се потпира на печката и станува. Во текот на нокта печката остинала, топлината се изгубила, студениот под ѝ ги пече стапалата. Не смее да се обуе – во филцените кота не може нечујно да помине, сигурно ќе зачкрипи некоја штица. Ништо. Зулејха ќе издржи. Држејќи се со раката на рапавата страна на печката, се придвижува кон излезот од женската половина на собата. Овде е тесно, но таа го памети секој агол, секоја нерамнина. Впрочем, половина живот се мота ваму-таму, по цели денови: од котелот до машката половина со полни и жешки пијали, од машката половина назад со празни и ладни.

Колку години е мажена? Петнаесет од своите триесет? Тоа веројатно е дури и повеќе од половина живот. Треба да го праша Муртаза кога ќе биде расположен – нека пресмета.

Важно е да не се сопне на килимот. Да не се удри со боса нога на железниот сандак десно од сидот. Да ја пречекори

штицата што чкрипи кај печката. Безвучно да се протне покрај платнениот чаршау, кој го одделува женскиот дел од собата од машиот... Еве, веќе и вратата е блиску.

'Рчењето на Муртаза се слуша од поблизу. Спиј, спиј, жити Алах. Жената не треба да се крие од својот маж, но што ќе правиш – понекогаш мора.

Сега е главното: да не се разбудат животните. Тие обично спијат во зимската штала, но кога е многу студено, Муртаза наредува ждребето и птиците да се приберат дома. Гуските не мрдаат, а ждребето тропнува со копитото, ја затресува главата – се разбуди ѓаволчето. Добар коњ ќе биде, осетлив. Зулејха ја испружува раката низ завесата, ја допира кадифената муцка: смири се, наши сме. Ждребето благодарно душка со ноздрите во дланката – се смирува. Зулејха ги брише мокрите прсти од долната кошула и меко ја турка вратата со рамо. Тешка е, за зимата е обложена со филц, тешко се предава, низ отворот влетува внатре смрзнато облаче. Зулејха прави чекор преку високиот праг – не смее да згазне на прагот за да не ги растревожи злите духови, скраја да е! – Фала му на Алах, дел од патот е поминат.

Во заградениот трем е студено како на отворено – кожата се собира, кошулата не грее. Струите леден воздух дуваат низ отворите во подот во босите стапала. Но тоа не е страшно. Страшното се наоѓа зад вратата отспротива.

Убирли карчик – Вампирката. Зулејха така си ја нарекува. Фала му на Севишниот, свекрвата не живее во иста соба со нив. Домот на Муртаза е простран, со две соби, поврзани со заеднички тремови. Денот кога 45-годишниот Муртаза ја доведе дома 15-годишната Зулејха, вампирката со маченичка жал на лицето сама си ги одвлечка многуте сандачи, врзопи и садови во гостинската соба и ја зазеде целата. „Да не си допрел!“ – заканувачки му рече на синот кога тој се обиде да ѝ помогне со преселбата. И не му зборуваше два месеци. Истата година почна брзо и ненадејно да ослепува, а по некое време и да оглувува. Неколку години подоцна веќе беше слепа и глува како камен. Но затоа сега зборуваше многу, да не можеш да ја сопреш.

Никој не знаеше колку години има. Самата тврдеше дека има сто. Неодамна Муртаза седна да пресмета, седеше долго и најсетне рече: мајка е во право, навистина има околу сто. Тој бил доцна родено дете, а сега веќе и самиот е старец.

Вампирката обично се буди пред сите и го изнесува во тремот своето грижливо чувано богатство – скапиот нокшир од млечно бел порцелан со нежно сини цвеќенца на страната и со чуден капак (Муртаза ѝ го донесол како подарок од Казањ). Зулејха има задолжение да скокне на повикот на свекрвата, да го испразни и внимателно да го измие скапоцениот сад – тоа ѝ е првата задача пред да ја запали печката, да го стави тестото и да ја изведе кравата во стадо. Тешко нејзе ако се успие и ако не го слушне тоа утринско будење. Во текот на тие петнаесет години Зулејха се успа двапати и подоцна си забрани да се сеќава што се случи потоа.

Зад вратата засега е тишина. Ајде, Зулејха, мокра кокошка, побрзај. Мокра кокошка – *жебеџан шавик* – првпат ја нарече Вампирката. Зулејха ни самата не забележа дека по некое време и самата почна така да си се вика.

Се прикрадува во длабочината на тремот, кон скалите за поткровјето. Се фаќа за мазните држачи. Скалилата се крути, подмрзнатите штици по малку стенкаат. Одозгора мириса на дрво, прашина, суви треви и солено гускино месо. Зулејха се подига, бучавата од снежната бура е поблизу, ветрот удира во покривот и дува во аглите.

На поткровјето Зулејха одлучува да ползи – ако оди, тогаш штиците ќе чкрипат точно над главата на заспаниот Муртаза. А со ползење ќе успее да мине, тежината ѝ е многу мала, Муртаза ја крева со една рака, како јаре. Ја поткрева ноќната кошула кон градите за да не се извалка од правот, ја замотува, крајот го става меѓу заби – и потамина се пробива меѓу гајби, кутии, дрвен алат, внимателно со ползење минува преку попречните греди. Со челото допира до сид. Најпосле.

Се поткрева, гледа низ малото прозорче на поткровјето. Низ темносивата предутринска магла одвај ги здогледува завеаните куќи на родниот Јулбаш. Муртаза некако пресметуваше – по-

веќе од сто куќи. Големо село, што да се каже. Селскиот пат, кој плавно се извиваше, заминуваше зад хоризонтот како река. Во некои куќи веќе беше запалено светлото. Побрзо, Зулејха. Станува и се исправа. Во дланката фаќа нешто тешко, мазно, наместа брашнесто рапаво. Тоа е солена гуска. Желудникот веднаш ѝ се помрднува, почнува да грчи во знак на барање. Не, не смее да ја земе гуската. Го пушта месото, продолжува да бара. Еве! Лево од прозорчето на поткровјето висат големи и тешки платна, стврднати од студот, од кој доаѓа одвај осетен овошен мирис. Јаболкова пастила¹. Грижливо варена во печка, убаво раширена на широки штици, исушена на покрив. Ги впила жешкото августовско сонце и ладните септемврски ветрови. Може да се поткаснува по малку и долго да се шмука, да се врти рапавото кисело парче по непцето, а може и да се наполни устата и да се џвака, да се џвака жилавата маса, и да се исплукуваат во дланката зрната што ретко се појавуваат... Устата мигновено се поплавува со плунка.

Зулејха кине неколку листови од врвката, ги замотува силно и ги става под мишка. Со раката минува по останатите – многу, уште многу останаа. Муртаза не би требало да се досети.

А сега – назад.

Станува на колена и ползи кон скалата. Свитокот пастила ѝ пречи да се движи брзо. Ете, навистина е мокра кокошка. Не ѝ текна да земе некоја торба. По скалите се спушта бавно: не си ги чувствува нозете, ѝ отрпнале, принудена е со отрпнатите стапала да гази настрана. Кога стигнува до последното скалило, одеднаш бучно се отвора врата од страната на Вампирката, и една светла, одвај забележлива силуета се појавува во црниот премин. На подот тропа тешкиот бастун.

– Има некој? – Вампирката го прашува мракот со низок машки глас.

Зулејха замира. Срцето ѝ бие, stomachot ѝ се стега во леден грч. Не стигна... Пастилата под мишка се топи, омекнува.

---

¹ Пастила – вид овошен десерт [заб. на прев.].

Вампирката прави еден чекор напред. Во текот на петнаесетте години слепост таа го научи домот напамет – се движи во него самоуверено, слободно.

Зулејха се искачува неколку скалила погоре, посилено стискајќи ја со лакотот омекнатата пастила.

Старицата врти со брадата де на една де на друга страна. Не слуша ништо божем, не гледа ништо, ама чувствува, стара вештерка. Со еден збор – Вампирка. Бастунот тропа гласно – сè поблизу и поблизу. Може да го разбуди Муртаза...

Зулејха потскокнува неколку скалила погоре, се притиска во држачите отстрана, си ги оближува сувите усни.

Белата силуета застанува во подножјето на скалата. Се слуша како старицата душка, гласно вовлекувајќи воздух во ноздрите. Зулејха ги доближува дланките до лице – така е, мирисаат на гускино и на јаболка. Одеднаш вампирката прави итар чекор напред и замавнува со долгиот бастун по скалилата, како да сака да ги расцепи напалу. Крајот на бастунот свири некаде сосем близу и свонливо се забодува во штицата на еден прст растојание од босото стапало на Зулејха. Телото ѝ снеможува, како тесто се растекува по скалите. Ако удри уште еднаш старата вештерка... Вампирката брбори нешто неразбирливо, го повлекува бастунот кон себе. Тивко свечка нокширот во темнината. Зулејха! – гласно вика Вампирката кон половината на собата што му припаѓа на синот. Така обично започнува утрото во овој дом.

Зулејха низ сувото грло подголтнува клопче густа плунка. Зарем ќе се спаси? Внимателно преместувајќи ги стапалата, се спушта по скалите. Исчекува неколку мига.

– Зулејха-а-а!

Е, сега е време. Свекрвата не сака третпат да повторува. Зулејха потскокнува кон Вампирката: „Идам, идам, мамо!“ – и го зема од нејзините раце тешкиот нокшир, покриен со топла леплива пареа, како што прави секој ден.

– Се јави мократа кокошка – брбори старицата. – Само да спие знае, мрзлипка... Муртаза веројатно се разбудил од бучавата, може да излезе во тремот. Зулејха под мишка ја стиска пастилата (само да не ја изгуби надвор!), со нозете наоѓа на подот

нечи валенки и истрчува на улица. Снежната бура ја удира в гради, и како да ја зграпчува во тупаница обидувајќи се да ја подигне. Кошулата ѝ се поткрева наоколу. Тремот во текот на ноќта се претворил во снежен нанос, Зулејха се спушта удолу одвај погодувајќи ги скалилата. Пропаѓајќи речиси до колена, оди кон нужникот. Се бори со вратата, отворајќи ја спроти ветрот. Ја истура содржината на нокширот во заледената дупка. Кога се враќа дома, вампирката веќе не е тука, си заминала во својата соба.

На прагот го среќава сонливиот Муртаза, во раката држи газиена ламба. Џбунестите веѓи му се зближени над носот, брчките на образите му се истуткани од спиењето и длабоки, како изрежани со нож.

– Жено, да не полуде? Гола излегуваш на снежна бура!

– Јас само нокширот на мама го изнесов и се враќам внатре...

– Пак ли сакаш половина зима болна да ми ја прележиш? И целата куќа на мене да падне?

– Од каде тоа, Муртаза? Мене воопшто не ми пристуди. Гледај! – Зулејха ги испружува напред црвените дланки, силно притискајќи ги лактите кон ребрата – под мишката стрчи пастилата. Се гледа ли од под кошулата? Облеката ѝ се намокрила од снегот, ѝ се лепи на телото.

Но Муртаза е лут, речиси не гледа во неа. Плука настра-на, со раширена дланка си го мазни избричениот череп, си ја расчешлува густата брада.

– Дај да јадам. А кога ќе го расчистиш дворот, подготви се. Ќе одиме по дрва.

Зулејха ниско кимнува и се шмугнува зад чаршау. Успеа! Успеа! Ех, Зулејха, ех, мокра кокошка! Еве ја добивката: две смачкани, замотани, залепени парчиња највкусна пастила. Ќе успее ли да ги однесе денес? И каде да го скрие тоа богатство? Дома не смее да ги остави. Додека не се овде, Вампирката буричка. Ќе мора да ги носи со себе. Тоа е опасно, се разбира. Но денес се чини дека Алах е на нејзина страна – би требало да успее.

Зулејха цврсто ја замотува пастилата во долго крпче и ја става во близина на половината. Врз неа ја пушта долната ко-

шула, облекува куљмек, па шалвари. Си заплетува плетенки, става марама.

Самракот зад прозорчето над надглавникот на нејзиното легло почнува да се претопува во овенатата светлина на тмурното зимско утро. Зулејха ги трга завесите, најлошо е да се работи во темница. Газиената ламба што стои во аголот на печката, фрла малку коса светлина и на женската половина, но штедливиот Муртаза го свртил фитилчето толку ниско, што пламенчето речиси не гледа. Ништо страшно, таа би можела сè да работи и со врзани очи.

Почнува новиот ден.

Уште до пладне утринската снежна бура стивна и сонцето сирна на посинетото небо. Тргнаа по дрва.

Зулејха седи на задниот дел на санката, со грб кон Муртаза, и гледа кон куќите на Јулбаш. Зелени, жолти, темносини, како разнобојни печурки сиркаат од под купиштата снег. Високи бели свеќи од чад се раствораат во небесното синило. Гласно и вкусно крцка снегот под санката. Одвреме-навреме првнува Сандугач и ја затресува гривата. Старата овча кожа под Зулејха полека се стоплува. А на стомакот се затоплува заветното крпче – и тоа ја грее. Само да успее да стигне да ја однесе пастилата денес...

Рацете и грбот ја наболуваат – ноќта навеало многу снег, и Зулејха долго време се бори забодувајќи ја лопатата во наносите и расчистувајќи широки патеки во дворот: од тремот до големиот амбар, до малиот, до нужникот, до зимската штала, до задниот двор. Колку е само убаво по работата да се одмора на санката, која бавно се лула – колку ѝ е убаво да седне и наместувајќи се удобно да се замота подлабоко во мекиот кожув, да ги пикне смрзнатите дланки во ракавите, да си ја потпре брадата на градите и да замижи...

– Станувај, жено, стигнавме.

Одеднаш огромни дрвја ја опколуваат санката. Бели перници од снег има на гранките на смреките и на разнишаните глави на боровите. Има слана на гранките на брезите, тенки

и долги како женска коса. Огромни снежни насипи. Тишина е насекаде наоколу.

Муртаза на валенките си врзува плетени снегоодалки, скока од санката, во појасот ја пикнува големата секира, зема в раце стапови и самоуверено прави патека во густата шума не обспнувајќи се. Зулејха оди по него.

Шумата околу Јулбаш е добра, богата. Лете ги храни селаните со крупни шумски јагоди и слатки малини, а наесен со убави вкусни и мирисливи печурки. Дивеч има многу. Од длабочината на шумата тече Чишме – убава, плитка, полна со брзи риби и трмави ракови, а напролет брза, бучна, надојдена од стопениот снег и кал. За време на Големиот глад само тие ги спасуваа луѓето – шумата и реката. И милоста на Алах, се разбира.

Денес Муртаза со санката отиде далеку, речиси до крајот на шумскиот пат. Тој пат е пробиен во старо време и води до границата на светлиот дел на шумата. Потоа навлегува во Крајња полјана, опкружена со девет криви бора, и потоа завршува. Потаму веќе нема пат. Шумата завршува – започнува дремливата тајга, со дрва паднати од снежни бури, живеалиште на диви животни, шумски духови и секаква глупава нечест. Вековни црни смрчи со остри врвови што личат на копја во тајгата – ги имаше толку многу, што коњ не можеше да помине. А светли дрвја – кафени борови, брези, сиви дабје – немаше воопшто.

Се зборуваше дека преку тајгата може да се стигне до земјата на Маријците – ако се оди спротивно од сонцето многу дена по ред. Но кој човек со здрав ум би се одлучил на такво нешто?! Дури и во времето на Големиот глад селаните не смееја да ја преминат границата на Крајња полјана: ја изедоа кората од дрвјата, ги сомлеа желадите од дабјето, ги раскопаа глувчешките дувла во потрага по пченица – но во тајгата не отидоа. А оние што отидоа – нив веќе никој не ги виде.

Зулејха сопира на миг, на снегот ја става големата кошница за суви гранчиња. Немирно разгледува – сепак, изгледа дека бадијала Муртаза отишол толку далеку.

– Уште многу, Муртаза? Јас веќе Сандугач не ја гледам низ дрвјата.

Мажот не одговара – се пробива напред, пропаднат до појас во ливадата, потпирајќи се со долги стапови на снегот и стискајќи го крцкавиот снег со широките снегоодалки. Облаче студена пареа му се издига над главата. Најпосле застанува покрај една права висока бреза со убава чага, со одобрување чука на стеблото: еве оваа...

Првин го разгазува снегот околу брезата. Потоа го соблекува кожувот, ја фаќа поцврсто секирата со крива рачка, покажува со секирата кон празното светло место меѓу дрвјата (натаму да падне) – и почнува да сече.

Сечивото блеснува од сонцето и влегува во брезата со краток звук „Чах“. „Ах! Ах!“ – се слуша ехо. Секирата ја делка дебелината кора исцртана со чудни црни ритчиња, потоа се забодува во нежно розовото дрво. Исеченото место тече, како солзи. Ехото ја исполнува шумата.

„И во тајгата се слуша“ – тревожно си помислува Зулејха. Таа стои малку понастрана, до појас во снег, со кошницата в раце, гледа како сече Муртаза. Далеку, со замавнување еластично се врти во половината и силно ја зафрла секирата во белиот отвор што се создава на едната страна на дрвото. Силен маж, голем. И вешто работи. Дobar маж и се погоди на Зулејха. Грев е да се пожали. Таа е ситна, одвај достигнува до рамото на Муртаза.

Набргу брезата почнува да се мрда посилно, да стенка погласно. Раната направена од секирата во стеблото наликува на уста зината од нем крик. Муртаза ја фрла секирата, ги тресе гранчињата од рамената, и покажува кон Зулејха: помагај. Заедно со рамената се потпираат на рапавото стебло и го туркаат – посилно, посилно. Шумно распукување – и брезата со бучно проштално стенкање се руши наземи, кревајќи кон небото облак снежна прашина.

Мажот седнува на покореното дрво, ги сече од него дебелиите гранки. Жената ги крши тенките и ги собира во кошницата заедно со малите суви гранчиња. Работат долго, молкум. Половината боли како прекршена, плеќите ги облева замор. Рацете мрзнат, иако се во ракавици.

– Муртаза, вистина ли е дека мајка ти кога била млада, отишла во тајгата на неколку дена и се вратила здрава и жива?
– Зулејха го исправа грбот и се размрдува во половината за да одмори малку. – Мене една тетка ми кажуваше, а нејзе ѝ раскажувала баба ѝ.

Муртаза не одговара, нишани со секирата кон една крива гранка со глуждови.

– Јас би умрела од страв да се најдам таму. Ќе ми се отсечат нозете сигурно. Ќе легнам наземи, ќе замижам и ќе се молам без прекин дур ми мрда јазикот.

Муртаза силно удира и гранката како пружина отскокнува настрана.

– Но се зборува дека во тајгата молитвите не делуваат. И да се молиш и да не се молиш, секако ќе загинеш... Ти што мислиш...
– Зулејха го снижува гласот – ...има ли на земјата места до кои не допира видот на Алах?

Муртаза широко замавнува и секирата длабоко навлегува во дрвото, кое одсвонува на студот. Го соблекува малахајот. Со дланката го брише голиот череп, вцрвен од жештина, и плука.

Пак се зафаќаат со работа.

Кошницата за суви гранчиња набргу е веќе полна – не се поткрева, може само да се влече по снегот. Брезата е исчистена од гранките и пресечена е на неколку трупци. Долгите гранки лежат убаво заврзани во снежните насипи наоколу.

Зулејха и Муртаза не забележаа кога почна да се стемнува. Кога Зулејха ги крена очите кон небото, сонцето веќе беше скриено зад распарталените темни облаци. Почнува да дува силен ветар, потсвирува.

– Да си одиме дома, Муртаза, пак почнува снежна бура. Мажот не одговара, продолжува со јажиња да ги замотува дебелиите врзми гранки. Кога е готов веќе последниот врзум, снежната бура веќе почнува како волк да завива меѓу дрвјата, развлечено и злобно.

Муртаза со крзнената ракавица покажува кон трупците: прво да ги пренесеме овие. Четири трупци меѓу исечените гранки, секој од трупците е подолг од Зулејха. Муртаза со извик крева

од земјата еден крај на најдебелиот трупец. Зулејха го фаќа вториот. Не успева да го крене веднаш, долго се тетерави, се мести пред деболото и рапаво дрво.

– Ајде де! – нетрпеливо извикува Муртаза. – Жено!

Најпосле успева. Откако го прегрнува трупецот со двете раце, ја притиснува врз градите розовкавата белина на свежото дрво, од кое стрчат долги остри деланки. Се движат кон санката, одат бавно. Рацете се тресат. Само да не ѝ падне, Семоќен. Само да не ѝ падне. Ако ти падне на нога – остануваш инвалид за цел живот. Станува жешко – жешки поточиња течат по грбот, по стомакот. Заветното крпче под градите се натопува – пастилата ќе мириса на сол. Тоа не е ништо. Само да успее да ја однесе денес...

Сандугач послушно стои на истото место, мрзливо гази од нога на нога. Оваа зима има малку волци, субхан Алах. Затоа Муртаза не се плаши да ја остави кобилата сама.

Кога го качуваат трупецот на санката, Зулејха паѓа, ги соблекува ракавиците, ја разлабавува марамата на вратот. Тешко дише, како да трчала без да застане низ цело село.

Муртаза без збор чекори назад кон дрвата. Зулејха се влечка по него. Ги довлечкуваат и останатите трупци. Потоа и врзмите од дебели гранки. Потоа и тенките.

Кога дрвата се наредени на санката, шумата веќе е покриена со зимски самрак. Кај стеблото на пресечената бреза остана само кошницата на Зулејха.

– Кошницата со сувите гранки ќе ја донесеш самата – вели Муртаза и се зафаќа со врзување и со зацврстување на дрвјата на санката.

Ветрот се разигрува сериозно, гневно фрла облаци од снег на сите страни, завевајќи ги трагите што ги разгазиле луѓето. Зулејха ги стиска ракавиците на градите и тргнува по одвај забележливата разгазена патека во темнината на шумата.

Додека стигнуваше до познатото стебло на пресечената бреза, кошницата веќе беше завеана. Од една грмушка откри гранка и почна да талка наоколу забивајќи ја прачката во снегот. Ако ја изгуби кошницата – тешко неа. Муртаза ќе ја кара и

ќе се олади, ама вампирката – е таа ќе ѝ се гости, до смрт ќе ѝ ја спомнува кошницата.

Ене ја, ене ја убавата таа, кошницата! Зулејха ја извлекува тешката кошница од под снежниот нанос и олеснето воздивнува. Може да се враќа. Но каде да оди? Наоколу свирепо танцува снежната бура. Белите потоци снег бргу се движат низ воздухот угоре и удолу, обвивајќи ја Зулејха, замотувајќи ја, врзувајќи ја. Како огромна сива вата небото надвиснува над острите врвови на смрците. Дрвјата наоколу се облеани со темнина и почнуваат да наликуваат едно на друго, како сенки.

Патеката ја нема никаде.

– Муртаза! – вика Зулејха, додека устата ѝ се полни со снег.
– Муртаза-а-а!

Бурата пее, свони и свирка во одговор.

Телото ѝ снеможува, нозете ѝ стануваат кршливи, како самите тие да се од снег. Зулејха седнува на пресеченото стебло со грбот кон ветрот, со едната рака ја задржува кошницата, а со другата – јаката на кожувот. Не смее да се помрдне од местото да не заскита. Подобро да чека овде. Може ли Муртаза да ја остави во шумата? Вампирката би се израдувала... А што ќе биде со пастилата? Бадијала ли ја зела?

– Муртаза-а-а!

Од снежниот облак излегува една темна силуета во малахај. Цврсто ја фаќа жената за ракав и ја влече со себе низ снежната бура.

На санката не ѝ дозволува да седне – има премногу дрва, кобилата нема да се справи. И така одат, Муртаза напред, ја води Сандугач за узда, а Зулејха по нив, се држи за задниот дел од санката и одвај успева да чекори со уморните нозе. Валенките ѝ се полни со снег, но нема сила да ги истресе. Сега е неопходно да стигнува да чекори. Десна, лева, десна, лева... Ајде, Зулејха, мокра кокошка. И самата знаеш: ако заостанеш зад санката, толку ќе биде со тебе, Муртаза нема да забележи. Така ќе замрзнеш в шума.

А сепак, колку добар човек е Муртаза – се врати по неа. Можеше да ја остави таму, во густата шума – кому му е гајле дали

е жива или не. Би раскажал: заскита во шумата, не ја најдов – ќе помине еден ден и никој веќе нема да ја спомене ниту да се сети на неа...

Се покажува дека може да се чекори и со затворени очи. Така е дури и подобро – нозете работат, а очите одмораат. Најважно е цврсто да се држи за санката, да не ги олабавува прстите...

Снегот болно ја удира в лице, ѝ ги затнува носот и устата. Зулејха ја поткрева главата, го тресе. Одеднаш се гледа себеси легната наземи, а напред се оддалечува задниот дел на санката, наоколу го гледа белиот свиок на снежната бура. Станува, дотрчува до санката, се фаќа поцврсто. Одлучува да не ги затвора веќе очите до дома.

Кога влегуваат во дворот, веќе е темница. Ги истовараат дрвата во близина на другите донесени дрва (Муртаза ќе ги исцепи утре) ја отпрегнуваат Сандугач, ја прибираат санката.

Темни се стаклата на страната на Вампирката, и онака покриени со густа слана, но Зулејха знае: свекрвата го чувствува нивното доаѓање. Сега стои до прозорецот и го наслушува движењето на подните штици: го чека моментот кога тие прво ќе се стресат од ударот на влезната врата, а потоа ќе завибрираат под тешките чекори на домаќинот. Муртаза ќе се соблече, ќе се измие и ќе премине на половината на мајка си. Тој тоа го нарекува вечерен разговор. За што може да се разговара со глува старица? Зулејха не разбира. Но тие разговори беа долги, понекогаш траеја со часови. Муртаза откај мајка си си заминуваше спокоен, смирен, можеше дури и да се насмевне или да се пошегува.

Денес таа вечерна средба ѝ одговара на Зулејха. Само што мажот ќе замине кај Вампирката, откако ќе облече чиста кошула, Зулејха ќе си го наметне уште неисушениот кожув и ќе излезе од собата.

Снежната бура го завева Јулбаш со крупен остар снег. Зулејха талка надвор спроти ветрот, наведнувајќи се назад ниско, како за молитва. Малите прозорчиња на куќите, кои светат со

нежната жолта светлина на газииените ламби, одвај се гледаат во темнината.

А овде, по дворот на последната куќа, со носот кон полето, со опашката кон Јулбаш, живее *басу кайка ијасе* – духот на синорот. Зулејха никогаш не го видела, но се зборува дека е многу гневен. А каков да биде? Таква му е работата: да ги брка злите духови од селото, да не ги пушта преку синорот, а ако на селаните им се појави некаква молба спрема шумските духови – тогаш тој треба да помогне, како посредник. Тоа е сериозна работа – нема шега.

Зулејха го раскопчува кожувот, некое време буричка во наборите на куљмекот, го одмотува влажното крпче што ѝ беше на половината.

– Извини што често те вознемирувам – вели Зулејха кон снежната бура. – Те молам и овој пат помогни, не откажувај.

Да му се угоди на духот не е едноставна работа. Треба да знаеш кој дух што сака. На пример, *бичура*, која живее во тремовите, нема многу барања. Ќе ѝ ставиш неколку немиени чинии со остатоци од каша или супа – таа ќе ги излиже во текот на ноќта, и задоволна е. Бањската *бичура* е попребирлива, треба и ореви и семиња да ѝ даваш. Духот на шталата сака нешто со брашно, духот на вратите сака толчени луспи од јајца. А духот на синорот сака благо. Така мајка ѝ ја учеше Зулејха.

Кога Зулејха првпат дојде да го моли *басу кайка ијасе*, да поразговара со *зираи ијасе*, духот на гробиштата, за да ги пази гробовите на ќерките, тој ги покри потопло со снег и ги избрка злите палави *шурале* – му донесе бонбона. Потоа носеше ореви во мед, кош-теле, сушени јаготки и малини. Пастила донесе првпат сега. Ќе му се допадне ли на *басу кайка ијасе*.

Зулејха ги одлепува залепените листови и едно по едно ги фрла пред себе. Ветрот ги презема и ги носи некаде кон полето – ќе ги прошета, ќе ги поврти и ќе ги однесе во дувлото на *басу кайка ијасе*.

Ниту еден лист не ѝ се врати назад на Зулејха – духот на синорот ја прими гозбата. Значи, ќе ја исполни молбата: ќе поразговара со духот на гробиштата, ќе го наговори. Ќерките ќе

лежат во топло и во спокој до пролет. Да разговара непосредно со духот на гробиштата Зулејха се плашеше – сепак, таа е проста жена, не е *ошкеруче*.

Зулејха му се заблагодарува на баса капка ијасе – ниско се поклонува во темнината – и брза дома, побрзо, додека Муртаза не излегол откај Вампирката. Кога втрчува во тремот, мажот уште е кај мајка си. Зулејха му се заблагодарува на Севишниот – си го фаќа лицето со дланките – да, денес тој навистина е на страната на Зулејха.

Во топлината на домот веднаш ја напаѓа заморот. Рацете и нозете ѝ се оловни, главата – памучна. Телото бара само едно – мир. Таа бргу ја загрева печката, оладена од утрото. На сјакето става табан за Муртаза, става на него храна. Трча во зимската штала, ја загрева печката и таму. Им дава храна на животните, расчистува. Ждребето го води кај Сандугач на вечерно цицање. Ја молзи кравата Кубелек, го цеди млекото. Од високите киште ги зема перниците на мажот, ги растресува (Муртаза сака да спие на високо). Најпосле може да си отиде во својот дел, во делот од другата страна на печката. Обично на сандаци спијат децата, а за возрасните жени е предвиден мал дел од сјакето, одделен од машката половина со чибилдик. Но 15-годишната Зулејха беше толку мала, што кога дојде во домот на Муртаза, Вампирката уште првиот ден рече „Оваа ситнава и од сандакот нема да падне“. Вампирката тогаш ја гледаше со своите жолтокафени очи. И Зулејха ја сместија на големиот стар сандак, обложен со лимен слој и со блескави издигнати шајки. Од тој момент таа веќе не растеше – немаше потреба никаде да ја селат. А сјакето целосно го зазеде Муртаза.

Зулејха на сандакот става душек, ќебе, го повлекува преку глава куљмекот и почнува да ги расплетува плетенките. Прстите не ја слушаат, главата ѝ паѓа. Во полусон слуша: тропнува вратата, се враќа Муртаза.

– Тука си жено? – прашува од машката половина. – Стопли ја бањата. Мајка ми сака да се избања.

На Зулејха ѝ паѓа лицето в дланки. За да се стопли бањата, треба многу време. Па уште и вампирката да ја бања... Од каде

да најде сила? Барем да можеше уште неколку мига вака да си поседи без да мрда. И силите ќе се вратат... и ќе стане... и ќе стопли...

– Ти да спиеш си испланира?! На санката спиеш, дома спиеш. Во право е мама: мрзлипка!

Зулејха скокнува.

Муртаза стои пред нејзиниот сандак, во едната рака држи газиена ламба со растреперено пламенче внатре, широка брада со длабокото дупче на среде му е гневно напната. Трепетната сенка на мажот покрива половина печка.

– Одам, одам, Муртаза – вели со зарипнат глас. И ита. Прво треба во снегот да расчисти патека кон бањата (изутрина не расчисти – не знаеше дека ќе треба да се грее во бањата). Потоа треба да довлечка вода од бунарот – дваесет кофи, Вампирката сака да си пошлапка. Да ја запали печката. Да ѝ истури ореви на бичура зад клупата за да не лудува, да не ја гасне печката, да не пушта црн чад, да не ѝ пречи на Вампирката да ужива во пареата. Да го измие подот. Да ги измокри метлите за плескање. Од поткровјето да донесе сушени треви: двозабец – кој служи за миеење на женските и машките скришни места; нане – за да се добие мирислива пареа; да ги зоврие. Да постеле чисто килимче пред бањата. Да донесе чиста долна облека за Муртаза, за себе. Перница и ладна вода за пиеење.

Муртаза ја изгради бањата во аголот на дворот, зад амбарот и шталата. Печката ја направи *ѝо современ меѝог*: долго време шеташе со цртежите од едно списание донесено од Казањ, безвучно мрдаше со усните минувајќи со широкиот нокот по жолтите страници.

Неколку дена редеше цигли, постојано проверувајќи дали е според скицата. Во казањската фабрика на прускиот фабрикант ДIZE си нарача челичен резервоар и го намести точно на наменетата вдлабнатина. Потоа мазно го залепи со глина. Ваквата печка и бањата и водата ги загреваше брзо – убавина, а не печка. И самиот мула-хазрет доаѓаше да ја види, потоа и за себе си порача иста таква.